

УДК 811.111'42

О. В. Наумук,

кандидат філологічних наук, асистент

(Волинський національний університет імені Лесі Українки)

КОМПОНЕНТИ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ ПОРАДИ

У статті розглянуто компоненти комунікативної ситуації поради, які безпосередньо впливають на здійснення МА поради. Ступінь облігаторності і факультативності вищевказаних компонентів визначається нерівноцінною їх присутністю у досліджених контекстах. Проаналізовані компоненти ситуації поради підтверджують статус мовленнєвого акту поради як директива та визначають його дієвість.

Особливий інтерес у сучасній науковій парадигмі викликає дослідження прагматичних особливостей функціонування мовних одиниць. Відсутність аналізу комунікативної ситуації поради зумовлює актуальність цієї статті. **Об'єктом дослідження** є компоненти комунікативної ситуації поради.

Досягнення **мети статті** – з'ясувати вплив компонентів комунікативної ситуації поради на дієвість МА поради – планується через вирішення таких **завдань** – окреслити структуру комунікативної ситуації поради та ідентифікувати її облігаторні та факультативні компоненти.

Надання поради та слідування їй діють у межах певної комунікативної ситуації. Під комунікативною ситуацією розуміємо конкретну ситуацію спілкування, в якій діють партнери по комунікації і яка спонукає їх до міжособистісної інтеракції [1: 233]. Комунікативна ситуація окреслює мовленнєву поведінку співрозмовників та способи реалізації комунікативної інтенції. Керуючись уніфікованою структурою директивної ситуації [2: 76], виділяємо такі компоненти ситуації поради, які безпосередньо впливають на здійснення цього МА: суб'єкт поради; об'єкт поради (адресат); прохання адресата про надання поради; прохання суб'єкта поради на дозвіл надати пораду; власне порада; оцінка; пояснення причини надання поради (аргументативна частина); реакція слухача (адресата) на отриману пораду.

Аналіз фактичного матеріалу (5600 висловлень, які містять пораду – 100%) дає змогу розмежувати вищезгадані компоненти за ступенем факультативності. Присутність у кожному із досліджених контекстів таких компонентів, як адресант, адресат, власне порада, оцінка, реакція адресата на отриману пораду дозволяє стверджувати про їх облігаторність у комунікативній ситуації поради. Решту компонентів (пояснення причини надання поради, прохання адресата про надання поради, прохання суб'єкта поради на дозвіл надати пораду) вважаємо факультативними на основі того, що вони зустрічаються в окремих контекстах. Відтак, явище залучення мовцем аргументації було виявлено у 4515 прикладах, що становить 80,6 % від загальної кількості фактичного матеріалу. Прохання адресата про надання поради диференціюється лише у 408 комунікативних ситуаціях поради і складає 7,3 %. Найрідше присутній компонент – прохання суб'єкта поради на дозвіл надати пораду і простежується у 247 контекстах, що дорівнює близько 4,4 % досліджуваного матеріалу. Розглянемо вищезазначені компоненти ситуації поради.

Суб'єктом поради є мовець, який спонукає адресата до рекомендованої дії. Він "відображає у своїй свідомості відношення між предметом дійсності та компонентом мовленнєвого акту" [3: 195]. До категорій, які характеризують суб'єкта мовлення (мовця), на думку лінгвістів, належать: локалізація мовлення, яка окреслює факти щодо осі: *я – тут – зараз*; модальність диктуму (реальні знання суб'єкта про об'єкт [4: 102]), яка передає відношення повідомлення до дійсності з точки зору мовця; модальність модусу (оцінка суб'єктом диктальних знань, їхнє емоційне сприйняття [4: 102]), що виражає знання, волю, оцінку та почуття мовця стосовно пропозиційного змісту; дистантність (ступінь зацікавленості мовця в тому, про що повідомляється), тобто зацікавленість мовця у виконанні рекомендованої дії.

Мовець визначає зміст повідомлення і його ілюкутивну силу, адресує його співрозмовникові. На основі відомостей про мовця, представлених у висловленні імпліцитно чи експліцитно або наявних у пресупозиції адресата, в останнього виникає образ співрозмовника, який впливає на його подальшу поведінку. Цим образ суб'єкта поради певним чином формує стратегію й тактику надання поради, що викликає відповідну реакцію адресата.

З мовцем пов'язані такі впливові чинники, як соціальні й ситуативні ролі мовця (соціальний статус, вік, професія), його комунікативні та психологічні характеристики, куди входять комунікативна компетенція, темперамент, структура особистості.

Висловлюючи пораду, мовець оцінює спільний з адресатом фонд знань, конкретну інформованість, інтереси, думки, погляди, психологічний стан, особливості характеру і здатності розуміння адресата, які складають поняття прагматичних пресупозицій. При цьому мовець, маючи

певне ставлення до повідомлюваного, оцінюючи зміст висловлювання, організовує його відповідно до того, на чому акцентується увага у повідомленні. Наприклад:

(1) *"How's your French toast?" Gordon said, looking up. "Rather have something else?"*

"No, it's good," Stern said. "I'm just not very hungry." "Take some advice from an old military man," Gordon said. "Always eat at a meal. Because you never know when your next one will be." "I'm sure that's right," Stern said. "I'm just not hungry." Gordon shrugged and resumed eating [5: 112].

У наведеній ситуації мовець надає пораду своєму колезі по роботі. Висловлюючи пораду, мовець акцентує увагу на своєму життєвому й професійному досвіді, що простежується у словах: *advice from an old military man*. Мовець урахує фактор адресата, передусім, його особливості роботи. Тому порада, на думку мовця, дуже важлива через непередбачуваність майбутнього. Бажаний перлокутивний ефект не був досягнутий радником, оскільки слухач не мав потреби у слідуванні наданої йому поради.

Надаючи пораду, мовець керується принципом кооперації, який включає максими кількості (говори стільки, скільки необхідно), якості (повідомляй те, що достовірно тобі відомо, на що є підстави), релевантності (говори по суті справи), способу вираження (висловлюйся ясно і зрозуміло) [6: 52] і забезпечує адекватну передачу інформації. Висловлюючи пораду, мовець впевнений у доцільності та прийнятливості рекомендованої ним дії і прагне вплинути на подальші дії свого співрозмовника, отримати успішний перлокутивний ефект. Однак його важко передбачити, оскільки однією з ознак поради вважається комунікативна незалежність позицій обох комунікантів з рівноправними суб'єкт-суб'єктними стосунками. Незалежність мовця від співрозмовника засвідчує, насамперед те, що в мовця немає потреби звертатися до інших з тією ж самою порадою. Незалежність адресата від мовця виявляється у можливій альтернативній реакції на пораду, насамперед у згоді – приклад (2) чи незгоді – приклад (3). Наприклад:

(2) *"I recommend you to stay." "My dear fellow, your word is law," said Bernard [7: 43].*

(3) *"Don't forget to look in the closet behind the old furniture back at the parish house." His agreement was lost in the wind [8: 152].*

Дж. Ліч зазначає, що стосунки між співрозмовниками регулюються не тільки принципом кооперації, але й принципом ввічливості [9: 199-130], який сприяє зменшенню вираження несприятливих для адресата суджень. Знижуючи категоричність поради завдяки непрямому способу висловлювання, мовець тим самим робить її звучання більш ввічливим. Відтак, комунікативні постулати і принцип ввічливості ніби суперечать один одному. З одного боку, мовець повинен чітко і ясно висловити пораду, а з іншого – уникати категоричності порад, адже людям не завжди подобається, коли корегують їх поведінку, особливо коли роблять це безпідставно. Наприклад:

(4) *"Alex, don't-" "No, darling, don't give advice. Let me do things my own way. After all, it's a woman's privilege to change her mind, isn't it? And you may change yours, and when you do, I'll be waiting. No, don't say anything more. You're free [10: 136].*

У наведеному прикладі адресант робить спробу висловити пораду. Ця спроба була розцінена адресатом як така, що порушує його право приймати власні рішення. Тому адресат відмовляється від будь-яких порад.

Спрямованість на адресата є невід'ємною передумовою комунікації, тому адресат є активним учасником комунікації і виступає "споживачем" повідомлення, створеного мовцем. Під "поняттям" адресат розуміють слухача в сукупності його соціальних і ситуативних ролей, знань про світ, мотивів і т. ін. [11]. Услід за Ф. С. Бацевичем, кваліфікуємо адресата як особу, котра сприймає повідомлення й відповідно до своїх когнітивних стратегій і конкретних ситуативних умов інтерпретує повідомлення адресанта [12: 318]. Від адресата значною мірою залежить успіх спілкування, зокрема успіх того чи іншого мовленнєвого акту, оскільки, інтерпретуючи повідомлення, адресат може сприйняти його адекватно, знайти той смисл, який вкладав у нього мовець, або ж неадекватно – віднайти смисл протилежний закладеному. Залежно від готовності/неготовності, спроможності/неспроможності адресата до інтерпретації та сприйняття висловленого мовцем, що певним чином впливає на адресата (відбудеться негативний перлокутивний ефект, або такий мовленнєвий акт, що не має успіху.

До категорій, пов'язаних з адресатом, належать: інформативність (адже основна мета висловлення – передати якусь інформацію співрозмовникові); експресивність (здійснення впливу на слухача: зацікавити його, справити враження, вплинути на його почуття тощо); прозорість (ступінь зрозумілості мовлення для слухача) [3: 195].

Важливими компонентами поради є також прохання про надання поради та прохання суб'єкта поради про дозвіл надати пораду. За характером присутності/відсутності такого прохання МА поради можуть бути поділені на фактивні й пермисивні. Перші відображають ситуації, в яких ініціатива проголошення поради належить адресантові, у других ініціатором поради виступає адресат, що звертається до адресанта з проханням про допомогу.

Фактивна порада, звичайно, виходить від особи, яка вважає себе авторитетом для адресата. Наявність будь-яких субординативних відносин між тим, хто дає, і тим, хто отримує пораду, не є обов'язковою. Даючи пораду, мовець думає, що слухач може виконати дію, яка рекомендується, і яку б він сам виконав. Іноді фактивна порада може викликати негативну реакцію слухача, оскільки люди не дуже люблять "непрохани" поради, як у наступному прикладі:

(5) *"Before you say no, listen to me. He knows he can't guarantee an acquittal, but he can guarantee a hung jury. It just takes one. That's twenty-five thousand. I know it's a lot of money, but you know I've got it. I'll pay it and you can repay me over the years. Whenever, I don't care. If you never repay it, I don't care. I've got a bankful of C.D.'s. You know money means nothing to me. If I were you I'd do it in a minute."* *"You're crazy, Lucien"* [13: 186].

Пермісивно інтерпретовані МА порад мають свої особливості. Їм безпосередньо передують немовленнєвий стимул чи питання, в якому міститься запит про дозвіл чи прохання поради з боку тієї особи, яка в майбутньому готова виступати в ролі виконавця дії:

(6) *"Er, I came to ask your advice," he called back, feeling a bit ridiculous. 'I'd take a few deep breaths if I were you,' muttered the old woman, as she stomped into the gloom of the cave mouth. Arthur did as she advised* [5: 32-33].

У наведеному прикладі слухач висловлює потребу у пораді: *I came to ask your advice*. Така поведінка адресата свідчить про його безвихідне становище, а також про пріоритетність досвіду мовця, що дозволяє йому радити. Досягнення бажаного перлокутивного ефекту очевидне, адже порада для слухача є засобом вирішення існуючої проблеми.

Власне порада є одним із найважливіших компонентів ситуації поради і являє собою рекомендовану дію, виконання якої принесе користь для адресата. Порада спрямована на зміну стану справ, який склався навколо адресата з позиції теперішнього часу. Зміна у ментальній сфері адресата є передумовою подальшого слідування спонукальній дії, але не запорукою її виконання. Пояснення причини надання поради розглядаємо як аргументативну частину висловленого спонукування.

Обов'язковим компонентом ситуації поради є реакція слухача на отримане спонукування. Будучи вільним у своєму виборі, адресат може виконати або ж не виконати спонукальну дію. Власне реакція адресата засвідчує про успішність або неуспішність прагматичного впливу. У нашій роботі перлокутивний ефект розглядаємо як зміни в поведінці і в стані адресата в результаті впливу МА поради як на раціональну, так і на емоційну сферу слухача. Виконання рекомендованої дії відноситься до майбутнього часу, завдяки чому МА поради можна вважати перспективними, тобто такими, пропозиціональний зміст яких зорієнтований на майбутнє, наприклад:

(7) *"I advise you never talk about that terrible event," said Martin* [14: 246].

Варто звернути увагу на те, що прохання про надання поради досить різноманітні і, як правило, вони виражають потребу адресата в пораді, яка буде для нього допомогою у вирішенні певного питання: *What do you recommend / suggest / advise I do?, I welcome your advice, I need your advice*. Варіативність форм вираження прохання почути пораду дає змогу простежити ступінь необхідності слухача в рекомендованій дії. Нейтральними тобто такими, що виражають помірну потребу в пораді є лексичні одиниці: *What do you recommend / suggest / advise I do?, Can you advise me?* Наприклад: (8) *Sanders was silent. "What do you recommend I do?" "Ali. So now you want advice?" "Yes." "Really?" He smiled. "I doubt it." "Yes, Max. I do." "All right. Here is my advice. Go back, apologize to Meredith, apologize to Garvin, and resume your job"* [15: 99].

У наведеному прикладі слухач висловлює прохання почути пораду. Зважаючи на те, що форма експлікації прохання демонструє помірну необхідність у пораді, мовець уточнює чи дійсно така потреба існує. Переконавшись у щирості співрозмовника, мовець висловлює бажану пораду.

Вираження прохання слухача в пораді лексичною одиницею: *I welcome your advice*, свідчить про більшу міру необхідності рекомендованої дії, однак передбачає ймовірну неспроможність виконати пораду.

(9) *The Admiral turned to Rod. "Captain, I will welcome your advice. But I will do nothing to compromise safety of this ship, and I cannot allow further personal contact with Moties. Have you suggestions, Captain Lord Blaine?" "No, sir. But it is likely the Empire will want to trade with the Mote. As Dr. Horvath says, they have done nothing hostile"* [16: 206].

У наведеному прикладі слухач висловлює справжню потребу в пораді, однак він ставить обмеження для мовця щодо можливих альтернатив і наголошує на безвихідності ситуації. Такою поведінкою слухач демонструє його реальне знання щодо майбутньої поради, тому її невиконання є очевидним через упередження об'єкта спонукування.

Вищий ступінь потреби слухача в пораді досягається лексичними одиницями: *need advice*. У таких ситуаціях слухач опиняється у скрутному становищі і намагається залучитися порадою досвідчених осіб. Як бачимо суб'єкт прохання рекомендованої дії виявляє свою нетерплячість щодо експлікації

мовцем поради. Наприклад: (10) *"I need advice, and I need it fast. How important is this?" "Well... I don't think we knew the Tyrathca had a religion before this," he ventured* [17: 188].

Отже, компоненти ситуації поради нерівноцінні: найбільш важливими і постійними серед них є учасники комунікації, власне порада та реакція адресата на отриману пораду. Тоді як прохання адресата про надання поради, прохання суб'єкта поради на дозвіл надати пораду та пояснення причини надання поради (аргументативна частина) не завжди реалізуються. Проаналізовані компоненти ситуації поради підтверджують статус МА поради як директива та визначають його дієвість. **Перспективою подальшого пошуку** може стати варіативність функціонування вищезгаданих компонентів у комунікативній ситуації користюлюбної поради.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2006. – 248 с.
2. Карасик В. И. Язык социального статуса / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2002. — 333 с.
3. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак // Синтаксис. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
4. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология : [монография] / Елена Александровна Селиванова. – К. : Изд-во укр. фитосоциолог. центра, 2000. – 248 с.
5. Crichton M. Disclosure / M. Crichton. – New York : Ballantine Books, 1995. – 202 p.
6. Grice H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // Syntax and semantics. – New York : Academic Press, 1975. – Vol. 3. – P. 41–58.
7. James H. Confidence / H. James. – New York : Penguin Books, 1996. – 958 p.
8. Greeley A. M. Irish Love / A. M. Greeley. – New York : A Tom Donerty Associates Book, 2001. – 356 p.
9. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – Longman, 1983. – 250 p.
10. Rice A. Mummy / A. Rice. – New York : Ballantine Books, 1997. – 273 p.
11. Богданов В. В. Коммуниканты / В. В. Богданов // Вестник Харьков. ун-та. – 1989. – № 339. – С. 7–10.
12. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : [підручник] / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Видавн. центр "Академія", 2004. – 344 с.
13. Grisham J. A Time to Kill / J. Grisham. – London : Arrow Ed, 1992. – 515 p.
14. Douglas A. The Ring of the End / A. Douglas. – New York : Pocket Books, 2000. – 81 p.
15. Feist E. R. Magician / E. R. Feist. – London : Voyager, 1999. – 525 p.
16. Niven L., Pournell J. The Mote in the Eye / L. Niven, J. Pournell. – New York : A Baen Books, 2000. – 458 p.
17. Clancy T. Clear and Present Danger / T. Clancy. – New York : Berkley Books, 1995. – 1342 p.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011р.

Наумук О. В. Компоненты коммуникативной ситуации совета.

В статье рассматривается проблема влияния компонентов коммуникативной ситуации совета на осуществление РА совета. Коммуникативная ситуация совета предполагает наличие обязательных и факультативных компонентов. Проанализированные компоненты ситуации совета подтверждают статус речевого акта совета как директива и определяют его эффективность.

Naumuk O. V. The Components of the Communicative Situation of Advice.

The article highlights the problem – the influence of the components of the communicative situation of advice on the speech act of advice. It has been also established that the communicative situation of advice includes both – the compulsory components and the facultative ones. The components of the communicative situation of advice identify a speech act of advice as a directive and determine its efficiency.